

Dediščina Frana Erjavca

Marija Mercina

Nova upodobitev Frana Erjavca (1834–1887).

Sredi Spominske sobe Frana Erjavca na Osnovni šoli Frana Erjavca v Novi Gorici visi njegov portret. Iz ilustracij v knjigi *Domače in tuje živali v podobah* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995) ga je računalniško izdelala Barbara Šavli, profesorica matematike in računalništva. Šolo so poimenovali po Franu Erjavcu leta 1992. Ob dvajseti obletnici (2012) je bila odprta njegova Spominska soba.

Fran Erjavec je od leta 1871 do smrti bil profesor na tako imenovani Veliki realki v Gorici. Leta 2017 je torej minilo 130 let od njegove smrti (12. januarja 1887). Potem ko

so po prvi svetovni vojni Italijani zavladali v teh krajih, so s prekopavanjem postopno ukinjali tedanje pokopališče, ki se je razprostiralo tam, kjer je danes središče Nove Gorice z avtobusno postajo, spomenikom Edvardu Rusjanu in poslopji Mestne občine, Slovenskega narodnega gledališča in Goriške knjižnice Franceta Bevka. Od mesta, kjer je bil Erjavec najprej pokopan, vodi naravnost proti zahodu Erjavčeva ulica, ki se v Gorici v Italiji nadaljuje v Škabrijelsko ulico/Via San Gabrielle.

Na spletni strani že omenjene novogoriške šole (<http://www.os-franaerjavca.si>) je predstavljena Virtualna pot Frana Erjavca.

Virtualna pot vodi od novogoriške šole po Erjavčevi ulici, na začetku katere stoji njegov kip (kipar Zdenko Kalin, 1972), do meje z Italijo, v Gorici pa mimo stanovanja, kjer je z družino nazadnje stanoval (Kočijaška ulica/Via dei Vetturini→Via Favetti), in poslopja nekdanje realke do pokopališča na Osrednjem goriškem pokopališču (Cimitero Centrale), kjer je danes njegov grob* in ob njegovem tudi grob Karla Lavriča. Oba imata v Italiji status zgodovinskih spomenikov. Ko je leta 2009 botanik dr. Tone Wraber po različnih krajih v Sloveniji in Italiji imel predavanja z naslovom *Od Devina do Kanina*, je grobove na sedanjem goriškem pokopališču, poleg Erjavca in Lavriča tudi Lojzeta Bratuža in Ljubke Šorli, imenoval »sveti kraji slovenstva«.

Italijani naj bi prekopavanje in saniranje prostora dokončali že pred drugo svetovno vojno, vendar je kopanje temeljev za Novo Gorico, ki se je začelo leta 1947, razkrilo nepopolnost takratne selitve. Zadnje ne velja za grob Frana Erjavca. V dokumentih na sedanjem goriškem pokopališču (Cimitero centrale) je zabeležen datum ekshumacije, grob je bil vedno oskrbovan, kar je bilo v času fašizma težko ali celo nevarno. Slovenci v Gorici s svojimi predstavniki pri mestnih oblasteh (Comune di Gorizia) skrbijo za obnavljanje statusa zgodovinskega spomenika, za primeren videz groba pa Dino Roner iz bližnjega Štandreža.

V Novi Gorici smo vse leto 2017 praznovali sedemdeseto obletnico začetka njene gradnje (1947), pri tem pa nismo pozabili na bolj oddaljeno goriško zgodovino. 7. decembra 2017, ko se je novogoriško praznično leto že poslavljalo, smo se ob spominski počastitvi Frana Erjavca povezali Goričani in Novogoričani: dopoldne na pokopališču v Gorici in popoldne v Goriški knjižnici Franceta Bev-

ka v Novi Gorici. Na zadnji je novogoriški župan Matej Arčon zbranim povedal, da je goriški župan na njegovo pobudo, podprto z intervencijo Marilke Koršič, svetnice iz Gorice, podpisal odlok o podaljšanju statusa, saj bi sicer najemnina potekla prav 23. decembra 2017.

Pobudnik dopoldanskega snidenja na goriškem glavnem pokopališču je bil Kulturni dom v Gorici, s sodelovanjem Slovenske kulturno-gospodarske zveze, Sveta slovenskih organizacij, Kulturne zadruge Maja Gorica, Kulturnega društva Oton Župančič iz Štandreža, Prosvetnega društva Štandrež in Osnovne šole Fran Erjavca v Štandrežu. Skrb za spomenike in dediščino Frana Erjavca nasploh je po 130 letih od njegove smrti še živa, za prihodnost pa je nedvomno najbolj pomembno poimenovanje dveh šol na Goriškem, v Italiji in Sloveniji. Po Franu Erjavcu se imenujeta osnovna šola s slovenskim učnim jezikom v Štandrežu in osnovna šola v Novi Gorici.

»Naš dobri stari Erjavec«

Ob stoti obletnici Erjavčeve smrti je v *Proteusu* izšel članek Marka Aljančiča s tem naslovom (*Proteus*, 49, 9/10, 1986/87: 323–326). Urednik *Proteusa* je bil tedaj dr. Tone Wraber, lektorja pa dr. Erika Kržišnik in dr. Tomaž Sajovic. Na naslovnici je portret Frana Erjavca, ki ga je Prirodoslovnemu muzeju v Ljubljani darovala Erjavčeva hčerka Milena. V svojem članku v omenjeni številki *Proteusa* se Aljančič sprašuje o Erjavčevi dediščini. Podobna vprašanja si je zastavljal že Rajko Pavlovec v članku v *Proteusu* dvajset let prej (urednik Lavo Čermelj, *Proteus*, 29, 1, 1966/67: 150–152). Oba avtorja predstavljata njegovo delo v celoti in zaključujeta, da je Erjavca pomemben kot začetnik in do danes največji mojster poljudnoznanstvenega pisanja.

Vrnimo se v čas neposredno po Erjavčevi smrti. Že januarja leta 1887 je prijatelju v slovo Simon Gregorčič napisal pesem *Lo-*

* V Ljubljanskem zvonu, 1889, 762–763, je kot datum prekopa naveden datum 24. oktober 1889, »na dan vseh vernih duš«, to je 2. novembra istega leta, pa je »s prostovoljnimi doneski« že bil bil postavljen njegov spomenik.

vorika na grob možu. Uglasbil jo je Anton Förster in 6. marca 1887 je bila predstavljena goriškemu občinstvu, zbrana sredstva pa dodeljena skladu za nagrobni spomenik in pomoč Erjavčevi družini, to je ženi in hčer-kama.** Istega leta je v *Ljubljanskem zvonu* (413–425) izšel spominski članek z naslovom *Fran Erjavec*, ki ga je napisal Fran Levce. Dve leti kasneje (Ljubljana, 1889) je Matica slovenska izdala Erjavčevo *Izbrano delo* z Levčevo še obsežnejšo spremno besedo.

V *Koledarju Mohorjeve družbe* (1888: 36–46) je bil objavljen obsežen biografsko-bibliografski članek z naslovom »*Fran Erjavec Življenjepisne črtice. Spisal Simon Gregorčič.*« Gregorčič je bil Erjavčev prijatelj in celo dedič: podedoval je njegovo pisalno mizo. »In čudno naključje, pri mizi, kjer je on deloval, za narodno omiko čas in moči žrtvoval, se zdaj piše njegov življenjepis, na isti papir, na katerega je še sam nameraval za Slovence kaj lepega pisati. Mož, o katerem govorim, je naš odlični pisatelj Fran Erjavec, in ta miza je njegova pisalna miza – meni poklonjena v drag spomin.« (Pisalna miza, ki je zdaj v Gregorčičevi rojstni hiši na Vrsnem, je najverjetneje bila Erjavčeva.)

V članku Gregorčič izčrpno piše o prijateljevem življenju, med dogodki so v njem posejane različne anekdote o Erjavčevih srečanjih s preprostimi ljudmi med raziskovalnim delom po Krasu, Vipavskem, Tolminskem in Trnovskem gozdu ... Nadaljuje, kako je Erjavčeva smrt pretresla ves tedanji slovenski svet, pa tudi poznavalce njegovega dela v drugih deželah, saj je bil Erjavec dejavni član Matice slovenske v Ljubljani, Jugoslovanske akademije v Zagrebu in Société malacologique de la Belgique v Bruslju. Gregorčičev članek vsebuje biografijo in bibliografijo ter oznako celotnega Erjavčevega dela, tako leposlovnega kot naravoslovnega. O njegovem pomenu priča tudi njegova objava v novi, jezikovno posodobljeni izdaji Erjav-

čevega dela *Domače in tuje živali v podobah* leta 1995 na straneh 675–689. Prijateljstvo med Gregorčičem in Erjavcem je v prozi *Grenka sedmina* (*Nova obzorja*, XI/1958, št. 9/10: 405–419) upodobil pisatelj Danilo Lokar.

Najobsežnejša dosedanja izdaja Erjavčevih del je iz leta 1934. Literarni zgodovinar Anton Slodnjak je za Erjavčevo *Zbrano delo* v treh knjigah napisal razpravo o Erjavčevem življenju in delu. Zaradi njegovih pogledov na Erjavčevo življenje se je polemično odzvala Erjavčeva hčerka Ljudmila (*Glosa*, objavljena v *Ljubljanskem zvonu*, 1935, str. 59–61). Po njenem mnenju Fran Erjavec ni bil sirota, čeprav se je njegova mama po moževi smrti ponovno omožila, saj je za dečka ljubeče in materialno zadovoljivo skrbela njegova babica. Tudi se ni zatekal v naravo, ker bi bil osamljen. Naravo je ljubil in se je zato zanimal zanjo. Pri tem omenja njegovega mentorja Schmidta. V Gorici Erjavec ni bil nesrečen, z družino se je udeleževal tedanjega živahnega družabnega življenja, bil je dejaven in uspešen na naravoslovnem in kulturnem področju.***

Kot je že bilo omenjeno, je leta 1995 Mladinska knjiga izdala jezikovno posodobljeno Erjavčevo delo *Domače in tuje živali v podobah*. Marko Aljančič v spremni besedi piše o pomenu Slodnjakovega *Zbranega dela* za ohranitev Erjavčeve dediščine sploh. Aljančič meni, da Erjavec prav s knjigo *Domače in tuje živali v podobah* sodi med največje evropske pisatelje te vrste. Erjavčevo delo je bilo »veliko in izjemno«, »pojavi se je nenadoma, skoraj meteorsko« (str. 691). Ob tem ugotavlja, da Erjavčevo delo na Slovenskem ni bilo deležno primerne pozornosti naravoslovcev tedanjega časa, toliko bolj pa so ga takoj vzljubili bralci. »Bralo jo je, takrat in še dolgo pozneje, staro in mlado, z

** Opombe k tej pesmi je v I. knjigi Gregorčičevega *Zbranega dela* napisal France Koblar, 232–235.

*** Po očetovi smrti je dokončala učiteljšče v Gorici. Ob tej priložnosti ji je družinski prijatelj Simon Gregorčič podaril zapestno uro. Kot učiteljica je bila zaposlena v Krminu (italijansko Cormons). Zaradi fašizma je kasneje emigrirala v Jugoslavijo.

enakim zanimanjem in užitkom tako preprosti kot šolani ljudje.« (Str. 697.)

Ko presoja vrednost tega dela z današnjega znanstvenega stališča, pa Marko Aljančič ugotavlja: »Od Erjavčevih časov se je močno razširilo in poglobilo znanje o živalih. Zato je marsikatera trditev – pogled iz zornega kota takratne znanosti – zastarela, ponekod pomanjkljiva, celo nepravilna, napačna. /.../ *Domače in tuje živali v podobah* moramo gledati danes predvsem kot živ literarni spomenik, ne pa kot izčrpno poučno knjigo o živalih.« (Str. 700-701.)

*Da, kamen slednji, slednja travca
proslavlja nam ime Erjavca.*

Simon Gregorčič

Verza sta iz Gregorčičeve pesmi *Lovorika na grob možu*. Prijatelja Erjavca v njej označu-

je z vznesenimi besedami »poštenjak, korenjak, steber doma, glasnik narave«. V navedenih, le navidez preprostih verzih pa je z zamenjavo avtorja in predmeta njegovega dela (narava ga slavi) Gregorčič izrazil misel, da je s poimenovanji in načinom pisanja Erjavčevo delo trdno vpeto v zakladnico slovenskega jezika.

Navedena Gregorčičeva verza sta bila geslo popoldanske počastitve Frana Erjavca 7. decembra 2017 v Novi Gorici. Za predstavitev Erjavčeve goriške in novogoriške dediščine sem uporabila bogato besedno in slikovno gradivo iz Goriške knjižnice Franceta Bevka in Spominske sobe na Osnovni šoli Frana Erjavca (in 4 fotografije iz Narodne in univerzitetne knjižnice). Nobeno Erjavčevo delo ni več v osnovnošolskem učnem načrtu, omenjeni šolarji pa imajo srečo, da

Prve izdaje Erjavčevih del v Spominski sobi.

med knjižnično vzgojo berejo Erjavčeva dela v njegovi spominski sobi. Največ zaslug za njeno ureditev ima knjižničarka Tjaša Klemenčič, tudi letošnja nagrajenka Slovenske sekcije IBBY »za promocijo mladinske književnosti in branja«. Na šoli so zbrali precej slikovnega gradiva in s pomočjo donatorjev odkupili večino Erjavčevih knjig. Na prireditvi 7. decembra 2017 so učenci iz Osnovne šole Frana Erjavca brali iz Erjavčevih črtic.

Erjavčeva goriška leta so bila predstavljena z odlomki iz spominskih besedil, ki sta jih napisala slikarka Avgusta Šantel in naravoslovec Friderik Seidl. Zadnji je po Erjavčevi smrti poučeval na isti šoli, tam podedoval Erjavčev laboratorij in celo stanoval v istem stanovanju v Kočijaški ulici/Via Favetti. Erjavca kot ljubečega in skrbnega očeta smo se spominjali s prebiranjem njegovih pisem hčerka v Škofjo Loko, kamor sta se morali za nekaj časa preseliti po smrti brata

Milutina in mamini bolezni. Podobo Erjavčeve družine smo dopolnili z odlomki iz že omenjene polemične *Glose* hčerke Ljudmile ob izidu Erjavčevega *Zbranega dela*. Njegov prispevek k razvoju slovenskega jezika sem predstavila z razlago in projekcijo strani iz Cigaletove *Terminologije*, Pleteršnikovega *Slovensko-nemškega slovarja* in tistimi stranmi iz Erjavčeve *Popotne torbe* (*Letopisi Matice slovenske* 1875, 1879, 1880, 18812/1883), kjer so objavljene številne slovenske besede, imena rastlin in domačih živali, tedanja poimenovanja sadnih vrst, uganke in rekla. Poslušalci so reševali Erjavčeve *Uganke, uganalice, zastavice* (objavljene v *Popotni torbi*).

V scenariju je bila predvidena razprava, v kateri naj bi obiskovalci prireditve izrazili svoje poglede na Erjavčevo dediščino. Upokojena profesorica slovenščine Slavka Modic je povedala, kako je leta 1992 potekalo preimenovanje šole iz Osnovne šole IX. korpusa v Osnovno šolo Frana Erjavca, Tatjana Bla-

Tatjana Blažej o Erjavčevem kipu.

žej pa o motivih, ki so jo vodili pri izdelovanju kipa Frana Erjavca; Sergij Peljhan, predsednik *Foruma*, v katerem se razpravlja o podobi Nove Gorice, je poudaril, da bi morali primerno označiti mesto Erjavčevega prvotnega groba. Erjavčeva ulica, imenovana tudi »aleja slavnih mož«, saj so ob njej premišljeno postavljeni doprsni kipi za goriško slovensko zgodovino pomembnih mož, v Italiji prehaja v Škabrijelsko ulico/Via san Gabrielle. Vprašal se je, kdaj bodo na njej spomeniki, ki bi podobno pripovedovali o italijanski preteklosti Gorice. Gabrijel Seljak, edini naravoslovec, ki se je odzval vabilu, je prispeval fotografije polžev, imenovanih po Franu Erjavcu. Povedal je, kako pomembna se mu zdijo Erjavčeva poljudnoznanstvena dela ter izrazil spoštovanje in občudovanje njegovega prispevka k slovenski terminologiji.**** Član Literarnega kluba *Govorica* Rajko Slokar je prebral odlomek iz svoje povojne brigadirske črtice *Žabe*. Že na dopoldanski počastitvi ob grobu Frana Erjavca je zgodovinar dr. Branko Marušič povedal, kako pomembno je bilo Erjavčevo sodelovanje s Slovensko matico v Ljubljani. Popoldne je v Novi Gorici ponovno opozoril na nujnost novogoriškega poznavanja tisočletne preteklosti Gorice. Mesto nujno potrebuje študijo, ki bi predstavila, kje so bile v preteklosti slovenske kulturne ustanove in bivališča pomembnih Slovencev. Danes, 70 let po začetku gradnje Nove Gorice in 130 let po Erjavčevi smrti v Gorici (1887), povezujemo njegovo leposlovno in prirodoslovno delo, spomine in razprave različnih avtorjev, obsežno gradivo v knjižnicah, poimenovanje ustanov z njegovim imenom in spomenike. Ob Erjavčevi duhovni dediščini se povezujemo prebivalci Gorice in Nove Gorice. V obeh mestih to dediščino poznamo in ohranjamo predvsem

na simbolni ravni. Po zgledu ustvarjalnih učiteljev na Osnovni šoli Frana Erjavca bi za začetek lahko izpopolnili *Virtualno pot* v Gorici. Zato, da bi vsestransko ovrednotili njegovo dediščino, ki se je ohranjala tudi kot besedno bogastvo in način pisanja, pa kljub razvoju jezikoslovne vede še nismo razvili ustrezne metodologije, s katero bi jo vsestransko in podrobno analizirali.

Žal njegovih del, ne literarnih ne poljudnoznanstvenih, ni več v šolskih programih, marsikatero njegove znanstvene trditve ne veljajo več. Trajno veljavo pa imata njegov odnos do raziskovanja narave in prispevek k slovenskemu jeziku v najširšem pomenu. Ob koncu decembra leta 2017 je izšla posebna številka *Razpotij*, revije, ki jo izdaja Društvo humanistov Goriške in je posvečena sedemdesetletnici Nove Gorice. V reviji več avtorjev piše o sobivanju narave in človeka v mestu, ki je bilo zasnovano kot mesto park (Blaž Kosovel, Anja Medved in avtorica tega članka). Prepričana sem, da se dediščina Frana Erjavca ohranja tudi v takšnih pogledih, kot jih na koncu svojega sestavka z naslovom *Kdaj bo Nova Gorica?* izrazi režiserka Anja Medved:

»[...] Morda bi bilo dobro na življenje mesta na travniku pogledati s perspektive dreves, ki so najstarejša bitja na planetu. To, kar različni mesti povezuje, je namreč isti prostor, ista zemlja, ista reka in isto nebo. Povezuje ju narava, vendar ne tista, ki se jo da zasesti, ampak narava kot življenje, ki se ga ne da deliti in ki vedno znova najde pot domov.« (*Razpotja Nove Gorice 1947–2017*, Nova Gorica: 2017, str. 93.)

Ne le narava, tudi človek vse življenje išče pot domov. Skozi čas pomembni ustvarjalci s svojimi deli in načinom pisanja sooblikujejo naš jezik – edini pravi dom naše kulture in mišljenja. Med pomembnimi vodniki na teh naših poteh je nedvomno Fran Erjavec.

**** Glej: *Kozača na spletni strani DOPPS (Društvo za opazovanje in proučevanje ptic v Sloveniji) // Kozača (Strix uralensis). Fran Erjavec je uralsko sovo krstil s slovenskim imenom kozača, ker naj bi meketala kakor koza. [...]*